

ВАСИЛИЯНСЬКИЙ МОНАСТИР В ЗАВАЛОВІ У СВІТЛІ ДЖЕРЕЛ

У другій половині XVI – на початку XVII ст. пожвавилось чернече життя в Україні. В той час засновуються численні невеликі монастирі в різних місцевостях, зокрема й на Підгаєччині. Перед 1574 роком був заснований василиянський монастир у Литвинові, а дещо пізніше – в Завалові. Конкретні дати постановня науковці наводять різні. Дослідник історії українських монастирів василиянин Михайло Ваврик подає дату – 1614 рік, але не обґрунтовує її¹.

Виникнення монастиря оповите таємницею. Ще у 1665 році один із варіантів легенди опублікував український письменник, церковний та громадський діяч Йоаникій Галятовський². Ідеться про події, пов'язані із заснуванням монастирів у Завалові та Погоні. *“В Малой Россїи, в Повіті Галицком єсть місто Завалов, названное от валов давно висипаних, котрих єсть три над тим містом на горі, межі тими трома валами знайдується Монастир при церкві Стого Архієрея Ніколая. Повідають люде старіі духовніі і свіцкіі, которіі от дідов і прадідов своїх чували, же Буняк (яко они мовят) але рачей Батій Цар Татарскій єгда воевал землю Рускую, на той час єден Воевода на імя Роман з землі Руской вишол з войсками своїми против ордам татарським, а видячи великую потугу поган скую, а свое малое військко християнское, окопался трома валами і фрасовался, а фрасуючися заснул, котрому в сні показался Св. Николай і казал ему іти сміле на орди бісурманскіі і где би нагонил поганов і звитязил іх казал ему на том місці церков збудовати на честь Пресвятой Богородици, за которой помочу міл Махаметанов звитязити, межі тими зась трома валами казал збудувати церков на честь Святому Архієрею Ніколаю. Очкнувшись от сна Роман Воевода рушился сміле з войсками своїми на Татаров і погнал іх і утікаючих гонил і доганял на тих полях, которіі недалеко за містом Тисменицею знайдується і славное над ними одержал звитязство, по котором звитязтві на тим полю збудовал церков Успенія Пресвятой Богородици, за которой предстательством звитязил орди поганьскіі. В той церкві єсть намістний образ Пресвятой Богородици чудотворний. При той церкві знайдується Монастир, котрий називається Погоня для того, же там Роман Воевода погнал и догнал і розогнав татаров, неприятелей своїх. І могл мовити слова Дідови: “Пожену враги моя, і постигну я і не возбрашуся дон деже скончаються, оскорблю іх і не возмогут стати, падут пред ногами моїма”. По звитязстві же межі трома валами збудовал церков Святого Архієрея Ніколая, котрий ему там єму в сні там показался і казал єдну церков на честь Пресвятой Богородици, другу на імя свое збудувати”³.*

Дещо в іншому варіанті цю легенду переповів в фундаційному привілеї монастиреві у 1755 році дідич Завалова, новгородський воевода Юзеф Александер Яблоновський⁴. *“Колись ясновельможний князь Роман Острозький, що походив з удільних князів руських, рідний брат найяснішого короля Данила Галицького, побожний, що жив в обряді єдності з Римською церквою, натерпівшись церкви і краю неприятелів поган, маючи при собі князів – брата Дмитра і братанка Василя Острозьких разом з їх військами, Шолудивого Буняка, що значить “села диво” або “сіл дивогляд”, князя і отамана половців, тобто*

подолян, на тому місці, де монастир, трьома осипавши окопами через нерівність сил, а з іншої сторони Золотої Липи, де тепер мурований замок, що також вказують давні вали, впродовж трьох днів згаданого [Буняка] здобували. Святий Микола Єпископ будучому зранку на молитві хрестом розпростертому князеві Романові в ясних променях появився. “Встань, вийди з окопів, дай битву і переможеши, бо вислухана твоя молитва”. І так відразу за допомогою св. Миколи вирушив [Роман] з військом з окопів, де стара каплиця на горі Монастирській стояла, на голову неприятеля громити почав, як і могили тут же долиною свідчать, женучи його [Буняка] до Дністра, тобто до Тирасу, там немало неприятелів знищивши, перебрався через Дністер, самого Вождя дістав, голову йому стягти наказав, тіло спалити і попіл в Дністер висипати, в місці названому від слави [перемоги] Погоня під Тисменицею. Ще дальше за Дністром загнав рештки неприятелів у гори і догнав в давній мого [Яблоновського] прапрадіда вітцівщині, де їх повністю знищив, є інше місце назване Перегінсько – давня вітцівщина шляхетного дому Яблоновських”⁵.

Ще пізніше, бо вже у середині XIX ст. цю легенду записав парох Завалова о. М. Гарасевич. Ось як він переказав спогади мешканців: “Буняк, через погорду людей названий “розбійник шолудивий”, чинив напади на села і міста в поблиській околиці і всіх мешканців непокоїв. Найбільше старався про луп від переможених мешканців, яким утримував себе і своє військо, кочуючи поміж високими пагорбами з південного боку Завалова, покритими чорним лісом. За рікою Золотою Липою зі сходу, на пагорбі, на тому ж місці, де пізніше замок князі Маковецькі збудували і до цього часу замешкалий, для оборони вежами і мурами укріплений, з яких лише одна збереглася, бо решта розвалилася в руїни, отож, в тому ж місці князь руський, володар і дідич цієї країни, зібрав своє військо на відсіч Бунякові. Але побачивши свою слабу силу, не важився вдарити на противника і довгий час в страху і непевності перебував. Нарешті у сні сивий старець його заохотив до атаки, навчивши, в який спосіб і з якої сторони розпочати має. Зранку з неймовірною відвагою князь розпочав атаку. Битва була з обох сторін вперта. Нарешті Буняка здолали і його військо частково розпорошене, частково в Золотій Липі втоплене. Самому вождеві Бунякові голову стягли, і вона покотилася з місця бою, котячись, утікала, заледве на тому полі, що за Тисменицею, здогнали її. Тому це місце назване “Погоня”⁶.

Якщо в усіх трьох легендах ворогом-неприятелем виступає шолудивий Буняк (правда, Галятовський уточнює, що це Батий), то з князями, які захищали свою землю, справа стоїть дещо інакше. Галятовський називає Романа, Гарасевич взагалі не подає імені, а Яблоновський дуже детально перераховує князів. Тут і ясновельможний князь Роман Острозький, рідний брат короля Данила (!), і його брат Дмитро та братанок Василь Острозькі. На жаль, вірогідно з'ясувати, про яких конкретно князів ідеться поки що не вдалося, не дивлячись на останні ґрунтовні дослідження, зокрема українського історика Леонтія Войтовича⁷.

Ці легенди, які пов'язують виникнення Завалівського, Погонського та Перегінського монастирів, на думку історика Ізидора Шараневича, склав якийсь монах, пов'язуючи етимологію назв місцевостей, в яких існували великі василянські монастирі⁸. На його ж думку, виникнення монастиря в Завалові датується щойно XVII ст., а ніяк не XIII ст. Але все ж мусить бути в них і якесь історичне зерно, якщо ще на початку XIX ст. мешканці Завалова і околиць співали пісню про Буняка, записану перед 1837 роком уже згаданим о. М. Гарасевичем:

“Що ж то за диви!
 Може, Буняк шолудивий?
 Кажуть, його череда,
 Прийшла нас вигнати.
 Лише дадуть ему знати,
 Куда буде утікати,
 Гей на на,
 Буняка!
 Ой, беруться до него,
 Князь Роман, Бояри,
 А що ж буде з него,
 Гди піде в прегони.
 От втікаєть голова,
 За ним біжит череда,
 Голова Буняка,
 Здрасть вам Боже, вже наша!”⁹.

На жаль, початкова історія монастиря схована в невідомості, позаяк монастир був знищений у середині XVII ст. під час татарських набігів. Заледве був врятований лише великий дзвін, який висів на монастирській дзвіниці і мав дату – 1658 рік¹⁰.

У 1675 році Завалів був узятий турецькими військами Кара Мустафи. Тоді вони взяли в полон володаря завалівського замку Марка Маковецького і його родину. При цьому було зруйноване і спалене містечко та завалівський монастир. Полонений Маковецький показав себе з не найкращої сторони дещо пізніше при облозі турками Теревовлі, вмовляючи захисника теревовельського замку Самуеля Храсоновського здатися туркам. Тому після відсічі турків військами польського короля Яна III Собеського Завалів був наданий у власність великому гетьману коронному Станіславові Яблоновському, вірному соратникові короля, який допоміг у боротьбі з турками¹¹.

Імовірно, після відходу турків відновився монастир. Якись привілеї монастиреві надав новий власник Станіслав Яблоновський, але вони були втрачені, про що згадує у пізнішому привілеї Ян Олександр Яблоновський: *“Тому, що право світлої пам’яті батька і добродія мого ясновельможного пана Станіслава Яблоновського, каштеляна краківського, великого гетьмана коронного, надане монастиреві завалівському, через смерть в Сучаві і вбивство попереднього ігумена втрачене”*¹². Можливо, цим ігуменом був о. Вишновецький, згаданий у записці 1687 року. Ця записка є вкладним записом на “Євангелії” львівського друку 1670 року з села Дарахова над Серетом: *“Купилъ сію книгу рекомую Евангеліе на престолное рабъ Божій Евѳимій за здравіе телесное наипаче же за душевное спасеніе свое и за родичовъ своихъ и придалъ его отцу Димитріеву до рук власныхъ, а отецъ Димитрій повиненъ неусипуще молитися за блаженного ктиторя Евѳимія, а за родичовъ его; абы не важилса нѣхто отдалити отъ отца Димитрія, проклять анаѳема и марапави и святими отцы триста и иі; при которомъ было килка особъ и отецъ Іоаннъ Вишновецкій отца, игумена Заваловского, отецъ который зо мною и издиль до Львова на имя Петръ року божія АХПЗ мѣсяца Феврарія дня К. Многогрѣшній іерей Димитрій власною рукою своєю наместникъ Болшовецкій”*¹³.

В кінці XVII ст. в монастирі існувала лише каплиця на Кам’яній горі, згадана в привілеї, наданому Юзефом Яблоновським у 1755 році. Про оживлення і відновлення Завалівського монастиря на зламі XVII/XVIII ст. свідчить висвячення еромонахів

і еродияконів для нього львівським єпископом Онуфрієм Шумлянським. Так 15 серпня 1695 року в Крилосі у Галицькій катедрі висвячений єромонах Завалівського монастиря Серафим¹⁴, 25 грудня 1707 року у Львівській катедрі висвячений еродиякон Теофан¹⁵, а 1 квітня 1708 року також у Львівській катедрі висвячений еродиякон Амвросій¹⁶.

Ініціатором відновлення і відбудови монастиря став єромонах Сильвестр Тарасович, який був висвячений Онуфрієм Шумлянським в Галицькій катедрі в Крилосі 15 серпня 1693 року до Грабівського монастиря¹⁷. Після прибуття до Завалова, у 1700 році він уклав пом'яник Завалівського монастиря: *“Сеи уписъ албо помѣникъ, вбители стой манастиря Заваловского храму Рождества Прстой Бици и стго іерарха Хва Ніколаа. За держави ѣсне велможного его милост пана П. Станѣслава Яблоновского, Гетмана вел. кор. Пол., и за панованіем вельмож. его млти пна П. Алеѣсандра Хоронжого Вел. Корон. Полского и ей м. П. Теофили. За стараніемъ в іеромонасах пречест. гдна ѿц Силвестра Тарасовича, на той часъ игумена вижъ менован. Заваловского. Року Бжго Аѿ мѿца Аппо Domin 1700”*¹⁸. Його стараннями в монастирі звели нову церкву Св. Миколи та корпуси келій для ченців. На Унівському з'їзді ігуменів василянського чину у 1711 році він названий “строїтелем” Завалівського монастиря¹⁹. Тоді ж звели і нову дзвіницю, для якої відлили нові дзвони. Коли у 1854 році звели нову муровану дзвіницю у Бучацькому василянському монастирі, то на ній помістили п'ять дзвонів, два найбільші з яких походили з ліквідованого Завалівського монастиря. На одному з них, прикрашеному зображеннями Розп'яття і Пр. Богородиці був напис українською мовою: “Сеи дзвон до монастиру Завалова року Божія 1713”²⁰, що свідчить про відлиття дзвону за ігумена Сильвестра Тарасевича.

В “Ревізії ігуменів” з року 1724 про монастир мовиться: *“Монастир Завалівський за привілеєм і правом ясновельможних панів дідичів Яблоновських, о. Сильвестр Тарасевич, постриженець Грабівський, за патентом ясновельможного Шумлянського. Монахів з ним вісім, всі тутешні постриженці”*²¹.

Власне стараннями ігумена Тарасевича дідичі села Яблоновські підтвердили давніші надання і привілеї монастиреві, втрачені через часті і несподівані напади неприятельські і руїни, ними завдані. Частину документів ігумен невідомого імені вивіз у Волощину в Сучаву, де його вбили, а ті, що залишились, згоріли. Тому Тарасович вистарався у дідича Олександра Яна Яблоновського, хорунжого великого коронного, право на вільне мливо, яке отримав 23 серпня 1714 року і облятував його в Галицькому Гроді 1722 року. Інший привілей – підтвердження давніх прав на землі і ґрунти – від того ж дідича він отримав 15 травня 1721 року і теж облятував в Галицькому Гроді 1722 року²²: *“Александр Ян на Йорданові і Ляхівцях Яблоновський, хорунжий великий коронний, буський, корсунський, загостський etc. староста, полковник військ коронних. ... Хотячи, щоби хвала Богу примножувалася і отці мали свою вигоду, даю їм то право моє на ґрунт той, на якому монастир і самі споруди стоять з горою по гостинець від монастиря йдучи, а в долині закінчується біля пасіки міщанина Соколовського, з сіножаттями віддавна до цього монастиря належить, з капличкою при гостинці до Горожанки йдучи і ґрунтом до тієї ж каплички віддавна наданим світлої пам'яті мого [батька], дозволяю їм навпроти свого монастиря або поза каплицею на город в лісі порослому вирізати. Звільняю їх від десятин бджолиних для воску на Хвалу Божу, один спуст горілки і два осьмаки пива собі зварити на кожний празник тому ж монастиреві дозволяю без жодного шинку і шкоди орендарської, за що Господа Бога просити буду, що для кращої віри руко власною при звичайній печатці підписую. Дано у Львові дня 15 травня 1721 року. Олександр Ян Яблоновський, хорунжий великий коронний”*²³.

Розвиваючи монастирське життя, ігумен Сильвестр Тарасевич заснував і монастирську бібліотеку. В ній зберігалися не лише друковані та рукописні книги, але і “Книги реєстрів прибутків і видатків монастиря”, з яких би можна було отримати інформацію про розбудову монастиря, будівничих, сницерів та малярів, які оздоблювали церкву і келії. На жаль, ці книги не збереглися. Імен наступників Сильвестра Тарасевича на ігуменстві Завалівського монастиря не вдалося віднайти.

На Дубненській генеральній капітулі василянського чину 1743 року було утворено дві провінції василян – Литовську і Руську. Завалівський монастир увійшов до Руської провінції Покрови Пр. Богородиці²⁴. На генеральній капітулі василян Руської провінції у Дубні 19 жовтня 1745 року Завалівський монастир серед інших 38 монастирів був визнаний достаточним для подальшого існування. До нього планувалося приєднати василянські монастирі в Задарові і Литвинові²⁵. З цього відразу нічого не вийшло. Задарівський монастир проіснував до 1819 року, коли був приєднаний до Буцацького монастиря.

Інакше склалася доля Литвинівського монастиря, який був підпорядкований Завалівському монастиреві щойно в грудні 1764 року²⁶. Вперше цей монастир Св. Трійці згаданий у Галицьких гродських книгах 1586 року як вже існуючий²⁷. Отже, заснований він був десь на початку або в середині XVI ст. Невідомо, чи були якісь ктитори цього монастиря, чи він осів на землях Литвинова самочинно. Під час візитації монастиря 1764 року теж не було виявлено жодних фундаційних документів чи привілеїв. Всі вони пропали під час татарських набігів середини XVII ст.²⁸ Після цих руйнувань монастир відродився. Зокрема, до монастиря львівський єпископ Онуфрій Шумлянський 2 лютого 1683 року висвятив з диякона на єромонаха у Львівській катедрі Діонісія²⁹, 13 лютого 1687 року там же висвятив єромонаха Йоасафа³⁰, а 24 червня 1709 року у Львівській катедрі вже єпископ Онуфрій Шептицький висвятив єромонаха Йосифа та єродиякона Кирила³¹. В “Ревізії ігуменів” з року 1724 про монастир мовиться: *“Монастир Литвинівський без жодного права сидить, ігумен о. Ісая Дунаєвський за патентом єпископа Атаназія Шептицького. Монахів з ним п’ять”*³².

Монастир в Литвинові розташовувався в лісі на горі над селом, на віддалі 10 км на південний захід від Підгаєць. Згідно з актом візитації монастиря 1764 року, монастирські келії були збудовані з глини і побілені вапном, вкриті солом’яним дахом. В будинку було п’ять келій, з яких під час візитації лише три були замешкані, а дві використовувалися як стебник для переховування взимку бджолиних роїв. Келія ігумена мала алькір та столик і шафку. Мала також добрий п’єц, тоді як в інших п’єци вимагали ремонту. Монастирська пекарня ще не була завершена³³. Господарські споруди були дуже скромними – дві малі стодоли, невеликий шпихлір, стаєнка з возівнею, оборо, шопа і хліви. Всі вони були збудовані з хмизу і вкриті солом’яною. Окрім того, монастир мав доволі велику пасіку – 33 пні³⁴. Монастир володів невеличкими ґрунтами – орним полем на кілька днів орання, двома городами, садом та лукою. Під монастирем у 1743 – 1763 роках осіло шість родин комірників, які прибули з околиць Дрогобича, Комарна, Болехова і Журавна. Але вони не виконували ніяких повинностей для монастиря³⁵.

Церква Св. Трійці Литвинівського монастиря була орієнтованою, мурованою з каменю, тридільною з трьома мурованими банями. У 1764 році від сходу за великим вітарем мур був заволожений і потрісканий. Дах вимагав нового покриття. В середині в церкві були великий вітар і два бічні вітарі – Усічення голови св. Івана Хрестителя та св. Онуфрія новий, виставлений коштом пані Шумлянської хорунжової галицької,

хори з балясинами. В бабинці був мурований склеп з дверима зверху. При церкві розташовувалася дерев'яна дзвіниця на підмурівці, на якій висіли чотири дзвони³⁶.

12 квітня 1774 року за наполяганням дідички лісів, у яких розташовувався Литвинівський монастир, та через неможливість удокументування своїх прав він був ліквідований³⁷. Тоді з нього частину майна перенесли до Завалівського монастиря, а частину до інших. Зокрема, до Віцинського перенесли чудотворну ікону св. Онуфрія, а до Любарського – три дзвони³⁸. Ще в середині XIX ст. на місці колишнього монастиря стояла мурована церква, що видно з чорновика кадастру села³⁹. В наш час від церкви збереглися руїни – північної стіни нави з одним вікном та фрагмент північної стіни бабинця, порослі кущами і деревами. На давньому монастирському цвинтарі зберігся один кам'яний хрест XVIII ст. з частково втраченим написом (праве рамено хреста обламане): “...Синь Івана ... подгаєцкаго РокѸ Бжго ... мца авгѸста дна КЄ ВѸ[чн]аа памать”.

1745 року у Львівській латинській консисторії видали декрет, який забороняв завалівському дворові чинити примус на монастир та наклав покарання тому ж двору за чинення тиску на людей на базарі під час відпусту в монастирі⁴⁰.

У 1754 році ігуменом монастиря був о. Теодор Долинський. В “Каталозі Святопокровської провінції” за цей рік відзначено, що монастир має доходів на утримання п'яти осіб, тоді як у цей час там, окрім ігумена, проживали ще шість отців – Йосифат Зелінський, Амврозій Малковський, Северіян Боневич, Йосиф Томчинський, Іринарх Тихович; Генадій Онсаковський⁴¹.

Імовірно, стараннями ігумена о. Теодора Долинського 19 листопада 1755 року в завалівському замку монастир отримав підтвердження давніх і додання нових привілеїв від дідича Завалова Юзефа Александра Яблоновського. У своєму привілеї Яблоновський пише: *“А тому, що в тому привілеї [наданому батьком Олександром Яблоновським] немає описаного жодного розмежування і окреслення меж, тому ми з наділених нам ласк і дарів Божих Свтомиколаївському монастиреві такі ґрунти і вічне і невідкличне володіння надаємо, ручачи за своїх спадкоємців. На схід літній від Валку середнього понад пасіку Соколовського на Шанець Турецький до рову Микитинога, який виходить нижче Криниць Керчицької понад ярмом, по праву руку до Каплиці йдучи при гостинці поставленій до Горожанки ведучому, з ґрунтом до тої Каплички по ліву руку. На південь літній при гостинці, до Горожанки, йдучи поля на три дні орання. Там же для косарів двадцяти сіножаті, які дотепер безперешкодно уживали вічними часами обдаровуємо. Від того ж самого рогу і кута поля, на південь долиною понад дорогу, яка йде до Криниць Блискової попід Чорний Ліс (що належить ясновельможному дідичеві і фундаторові), повертаючись до Керчинського яру, що виходить під Каплицю, дозволяємо, а назад тим же гостинцем з Горожанки до міста Завалова вертаючи, від Каплиці по праву руку просто у Узвози Старі Міські по ліс Мельників названий, обертаючись з гостинця поза пасіку в ярі Заклому, що розділяє гору Монастирську з Карачином або Карачинською горою, в діл йдучи, понад яким берегом, виходячи зі згаданого Заклого яру в долину, де городці інколи міщанами вживані, по праву руку до гори Монастирської приєднуємо, даруємо і надаємо, тобто по дорогу і гостинець з Міста до Середнього йдучи, До ріки Липи, яка є природною границею, по гостинець від Міста до Середнього йдучи під гору Монастирську, під берег Липи в ліво сягаючи велебні отці василияни мають лише левади. Звільняю їх від десятини бджільної, овечої, рогової і інших податків і поборів двірських. Дозволяю по спусті горілки, пива зварити, меду ситити на кожне свято, тобто на чотири празники в році, а два додаємо – св.*

Миколи і св. Онуфрія. Також в млинах завалівських збіжжя різного колед 50 їх власного без сірки і черги змолоти дозволяємо”⁴². На відміну від інших добродійців, у кінці привілею Яблоновський не лише просить про молитви за свою родину та за себе, але й розписує розклад цих молитов на цілий тиждень: “За що Милостивого Бога благати так зобов’язуються. 1. В неділю Свята Служба одна, як і впродовж цілого тижня на інтенцію монастиря, друга співана на інтенцію Церкви Божої вселенської католицької, з Церквою Римською з’єднаної. 2. В понеділок Свята Служба поминальна за душу світлої пам’яті пана Олександра Яна Яблоновського, хорунжого великого коронного, фундатора і добродія цього монастиря. 3. У вівторок за всіх загалом добродіїв цього місяця Служба одна читана. 4. В середу за душі покійних духовного і світського стану, які при цьому святому місці поховані. 5. В четвер – за добродіїв цього місяця живих – тобто, за нову ерекцію і ґрунти, виділені ясновельможним Юзефом Олександром з князів Прусів Яблоновського, воеводу новгородського, також ясновельможну Кароліну з князів Радивилів дружину, і ясновельможні князівни Стрежиславу і Доброгніву доньки, за життя і процвітання, а по довгій житті – увічнення. 6. В п’ятницю за утвердження католицької церкви Божої, викорінення схизми і єресі. 7. В суботу поминальна за душі ясновельможних Олександра і Теофілі з Синявських Яблоновських, хорунжих великих коронних. 8. Служба Божа щодень в каплиці Завалівській о сьомій годині за здоров’я ясновельможних фундаторів і добродіїв, яким благодійствам згаданий монастир з сумлінним обов’язком чинити повинен. А ми згадані і надані ґрунти при запрошенні їх же приятелів засікати і копці висипати наказали і ці права для більшої ваги і вартости і певности при відбитку печатки нашої рукою власною підписуємо”⁴³.

У 1762 – 1763 роках ігуменом Завалівського монастиря був о. Пахомій Негребецький⁴⁴. Його стараннями 17 грудня 1762 року римський папа Климент XIII надав право повного відпусту гріхів вірним, які у визначений ординарієм день відвідають церкву Св. Миколи ордену св. Василя у містечку Завалові і виконають відповідні релігійні практики та молитви⁴⁵. Цю папську грамоту підтвердив 23 квітня 1765 року львівський єпископ Лев Шептицький.

1762 року ігумен позичив 4000 золотих з монастирської каси Йосові Нотковичу, жидові підгаєцькому. У 1765 – 1766 роках монастир протестував проти вирубування дубів і беріз (1000 і 1500) в монастирському лісі паном Пшесмицьким, губернатором завалівським. 1766 року монастир процесувався з Гарбачевським, парохом і деканом завалівським за ґрунт Левада, який він використовував, а який належав монастиреві⁴⁶.

Найдавніший опис монастирської церкви зберігся в інвентарі монастиря 1764 року, укладеному з нагоди інсталяції нового ігумена о. Порфирія Баранкевича: “Церква Св. Миколи єпископа миренського стоїть великим віттарем на схід сонця, дерев’яна, добра, з трьома банями, під дахом гонтовим частково новим, частково старим. Вікон всіх тафльованих менших і більших – тринадцять. Дверей троє на завісах залізних, двоє з внутрішніми замками, треті зі засувом. Іконостас старосвітської роботи. На великому віттарі – чудотворна ікона Св. Миколи. При правому хорі – віттар “Перенесення мощів св. Миколи”, при лівому – “Преображення Господнього”. Третій віттар з іконою “Св. Івана Хрестителя”. Стіни церкви мальовані. За великим віттарем – шухляди на апарати церковні. Цвинтар, на якому стоїть церква, добре опарканений стараннями попереднього ігумена о. Пахомія Негребецького. На брамі з півдня – дзвіниця, відремонтована стараннями того ж попереднього ігумена, коло неї в паркані фіртка”⁴⁷.

У 1766 році ігуменом монастиря став о. Йосафат Седлецький⁴⁸. Цей ігумен започаткував книгу “Liber Historiarum Monasterii Zawałowiensis”, але далі опису легенди

про заснування монастиря справа не просунулася⁴⁹. У 1769 – 1770 роках ігуменом був о. Матковський⁵⁰, а в червні 1773 року ігуменом став о. Леон Заславський⁵¹. При його інсталяції ігуменом Теревельського монастиря о. Адріаном Коттоні був складений детальний інвентар Завалівського монастиря, його будівель, ґрунтів, підданих, прибутків і видатків⁵².

Монастир, як уже згадувалося, розташовувався на Камінній горі. Як зазначено в описі, *“його монастиря оточення, яке було здавна, таке і тепер є”*. Подаємо опис монастирських будівель за цим інвентарем, який детально описує не лише будівлі та їх взаємне розташування, але й елементи вистрою як келій, брами і дзвіниці, так і вистрій церкви:

“Розпочинаючи від зимового сходу – подвійні ворота між плотом, з яких вийшовши дорогою на північ, стоїть дзвіниця з двох стільців з дубового дерева в’язаних. Перший стілець тертицями ошальований, на ньому – ганок для каплиці під час відпустів. Другий (стілець) гонтами оббитий, з двоярусною банею, вкритою гонтами. Через цю дзвіницю вхід до монастиря на цвинтар. Ідучи вліво – старий шпихлір під гонтами, дашок від якого покриває один льох, вимуруваний відразу при ньому і не склеплений. За тим льохом глибше – другий і третій льошок з муrowаними стінами і дерев’яними повалами по балках. За шпихлірем і льохом відразу (розташована) возівня, покрита гонтами, за якою закінчується ріг паркану від заходу сонця. В кінці, відразу при паркані, що починається на північ ідучи, – стайня для коней, гонтами покрита. Цей паркан тягнеться до місць потрібних (виходків) в кінці північного паркану, який, почавши від літнього заходу, тягнеться, огороджуючи цвинтар і перегороджуючи сади довкола монастиря, йдучи до літнього сходу сонця. Між тим парканом ближче до церкви (стоїть) дуже стара резиденція монастирська, натепер інсталяції ченцями не замешкана і розібрання вимагає. В розі ж паркану на схід літнього сонця збудована в квадрат каплиця. В ній образів Спасителя два, третій Покрови Пр. Богородиці, четвертий – 12 апостолів, п’ятий – Богородиці з дитячком Ісусом на руці, шостий – Св. Параскеви мучениці, сьомий – Св. Михайла архангела. За тією каплицею паркан тягнеться від півночі до сходу зимового сонця аж до півдня. В ньому два місця потрібні, дахом покриті. Від півдня ж невелика частина даху і на закінченні паркану – резиденція, до якої з цвинтаря ввійшовши, по ліву руку – кімната з п’єцом кахлевим і алькиром, по праву руку – пекарня з бовдуrom для приготування їжі. Ціла ця резиденція, як і перша, – дерев’яна, гонтами покрита. Від рогу цієї кухонної кімнати в паркані – фіртка маленька. Паркан досягає аж до дзвіниці і весь дашком гонтовим покритий. Під тим парканом, йдучи від кухні до дзвіниці, – нові резиденції законні під одним новим гонтовим дахом, з коридорчиком до півдня поверненим, в яких стель всіх ще немає. В тих резиденціях в даний час є чотири кімнати. Перша, по лівий бік входячи з цвинтаря на коридорчик, – келія ігумена з алькиром, п’єцом кахльовим, каміном і двома вікнами зі скла з тафлів піваркушевих. За нею, в ту саму ліву сторону – трапезна (рефектар) з двома вікнами з такого ж скла і з п’єцом, вапном біленим. По праву ж сторону – лікарська комірка з одним вікном і п’єцом до другої комірки не вставленим. Після неї – дві комірки з одним п’єцом, по них – наступні дві великі комірки без п’єца, тепер перетворені на диспензу. Ціле це приміщення має чотири комини муrowані, дерев’яний ганок, підмурівок і п’ять кам’яних винесених сходинок. За ними фіртка. Входячи на коридор висить дерев’яний хрест на дроті, що тягнеться до коридорного дзвінка. На самому коридорі є багато вікон і двоє дверей – одні йдучи до паркану, другі – до дзвіниці. Що ж до порядку і окраси як в комірках законних, так і на коридорчику. Спочатку в комірці старшинській є стіл у квадрат з однією шухлядою,

шафа на блакитно мальована з ґратами і завісами залізними зверху і в долині з дощок двох простих дерев'яних, Розп'яття з пасією (муками) різьбленою дерев'яною одною, кропильницею глиняною полив'яною з пасією також глиняною одною, кропилько одне, образків три – два паперові, а третій на зразок *ataliki* на полотні зі зображенням Святого отця Василя Великого. В коміріці лікарській – образ на полотні “Розп'яття”, стіл ніби в квадрат, стілець простий дерев'яний. В коміріці третій – стіл квадратний, стільчик, також образ дерев'яний чотирибічний, акрушовий, на якому Спаситель Світу. В коміріці четвертій – стіл чотиригранний, стільчиків два і образ Св. Антонія на полотні. Образів у монастирі п'ять. В самій фіртіці образ Св. Трійці дерев'яний, піваркушів. Там же такої ж величини Спаситель Світу на дереві. Там же образ дерев'яний дволиктевий. Там же ж на полотні образ Св. отця нашого Василя Великого тріликтевий. На коридорі – образ Ісуса Милятинського на полотні в простих рамах, міста Париж та Костантинополь зображені на папері.

Від дзвіниці йдучи просто, є церква з трьома банями, чотирма великими вікнами і сімома меншими, гонтами покрита, з ґзимсами простого малювання. З трьома дверима – перші до великого вітваря, другі від півдня до середини церкви, треті від заходу здійснюють вхід. Ввійшовши до церкви відразу в бабинці при дверях стоїть ваза мурована на свячену воду, за нею під стіною форми (присітінні лавки) по праву і ліву руку до самої головної церкви. В кутах є два вітварики мізерні. По праву руку – образ Найсвятішої Панни намісної, а над ним в перспективі Хрест з пасією Господа Христа мальованою. По ліву руку – образ Введення в храм Пр. Богородиці. Входимо у середину церкви (нави) попід хори, на яких 10 містерій Панн Євангельських. По ліву руку (розташовані) чотири лави для людей дистингованих (відоміших). Стіни ж по ліву і праву руку мальовані простим мальовидлом. Зліва – Страшний Суд, справа – всі містерії (Страсті) Христа Господа. До великого вітваря йдучи на сходинці – ґратки з точених баясин, укріплені двома великими прутами залізними, а по лівій і правій стороні – хори законні, ззаду столярською роботою з ґзимсами закриті. За ґратками ж – Деїсус сницьерської роботи. На ньому хрест с пасією Христа Господа мальованою. Під хрестом на дошках по дві особи мальовані стоять. Цілого ж малювання добрий Деїсус, в якому по праву руку образ Спасителя між царськими і побічними дверима, на яких зображено Авраама патріарха, в кінці ж – Перенесення мощів св. Миколи єпископа Міренського посередині образу, а вгорі ж сам цей єпископ святий стоїть. По ліву руку Царських дверей – образ Пр. Богородиці, за яким північні звані двері зі зображенням на них Мелхиседека, царя єрусалимського. За тими дверима по лівій стороні в кінці образ Преображення Господнього, при якому – образ Благовіщення Пр. Богородиці. За Царськими дверима – великий вітвар, на якому – чудотворний образ Св. Миколи в сницьерці старосвітській стоїть. Під образом ківорій простий для зберігання Пр. Євхаристії. За великим вітварем – престіл наріжний до вбирання на службу Божу, в якому чотири шухляди. Над тим престолом на стіні образ Св. Христа з відкритою раною в боці, над ним – образ Коронації Пр. Богородиці. На стіні ж по ліву руку на червоному атласі вітвар в гробі зложеного Христа старий, дуже подертий”⁵³.

Отже, монастир складався з багатьох будівель, зведених з дерева, оточених парканом, вкритим гонтовим дашком. Центром монастиря була дерев'яна трибанна церква Св. Миколи. На південь від неї розташовувалася дзвіниця з каплицею. А на захід тягнулися монастирські келії. Така ситуація монастиря зображена на плані, складеному 1799 року⁵⁴. Тут вже відсутні старі келії та деякі допоміжні споруди.

Окремо від монастирських споруд розташовувався господарський двір: *“Обора і її ситуація в монастирі Завалівському. Тут же і гумно і стодоли опис. Ідучи до монастиря, по праву руку обора в квадрат, плотом огорожена і солом’яним дашком покрита, по ліву ж руку – гумно, плотом огорожене, до якого від монастиря вхід через фіртку між двома хлівками для худоби влаштованими і соломою покритими. До самого ж гумна ворота подвійні від заходу сонця, дашком солом’яним вкриті. Невелика стодола на південь, на підвалинах дубових і стовпах, плотом городжена і глиною виліплена. До сходу ж шопи, соломою покрита, для складання збіжжя. За гумном на захід сонця обора зимова, плотом городжена, з воротами поодичими, на захід сонця стоячими, для давання худобі їжі. На ній тепер оборка є влаштована”*⁵⁵.

До Завалівського монастиря перенесли деякі речі з ліквідованого Литвинівського монастиря. Серед них – Великий вівтар без малювання; Ікона “Усичення голови св. Івана Хрестителя” дерев’яна, золочена; невеликий Деїсус без Царських дверей старосвітського малювання; 15 вікон з місцями потовченими шибамі, з яких 7 оправлено в олово⁵⁶. Також в бібліотеці з’явився інвентар 1729 року Литвинівського монастиря, складений руською мовою ігуменом цього монастиря о. Єронімом Дунаєвським.

У церкві Завалівського монастиря 1773 року було 66 літургійних книг писаних львівського, почаївського, унівського та київського друку. У бібліотеці монастирській друкованих і писаних книг мовами руською, польською і латинською було 91. Також в бібліотеці зберігалися “Реєстри прибутків і видатків Завалівського монастиря” за роки 1738-1756 та 1747-1763. 1775 року літургійних книг писаних і друкованих (Львів, Унів, Почаїв, Київ) 48, а в бібліотеці – латинських книг 22, польських 36, руських 19.

Монастир володів землями, наданими згідно з привілеями: *“Поля орні, сіножаті і ліс монастирській. Поля: 1. Від середнього на горі поля орного на дні 15; 2. В Березині поля орного на дні 5; 3. Коло Каплиці від границі Горожанки поля орного на дні 6; 4. В урочищі Блискова при криниці поля орного на дні 12; 5. З міста йдучи вгору до монастиря між горами поля орного на дні 5. Мав монастир того поля більше, але на 1 день уступив слободянинові, якого при монастирі осадив; Сіножаті: 6. На Леваді в двох місяцях на косарів 12; 6. При каплиці від пасіки монастирської почавши, тягнеться до Блискової, більш-менш на косарів 50. Але ці сіножаті діляться і на підданих монастирських. Ліс: 8. Згідно з ерекційним актом”*⁵⁷.

В інвентарі детально перераховані і піддані монастирські: *“Піддані, які мешкали на юридиці монастирській. Парові: Гринько Сокульський має 1 корову, 1 ялівку, 2 бики, 2 кобили; Стефан має 2 корови, 2 бики, 2 коней (1774 року таємно перенісся на передмістя Завалівське); Іван Сисак має 4 воли, 2 корови, 2 телят 2 коней. Піші: Іван Бойко нічого не має; Іван Прошак має 1 пару коней, 1 корову, 1 назимка (лошака), 1 теля; Онишко Ткач має два бики; Гринько Севрук має одну клячу; Іван, Сіврука зять, нічого не має; Гринько Хіцюк має 1 корову, слободянець, на Слободу пішов, на його місце інший дід прийшов, Микола Білоножка, чиншовий прошак. Стась Ткач нічого не має, крім верстату. Стефан Моралевич, гончар, родом з Гологір, зі своєю жінкою Меланією, родом з Білобожниць під Чортковом, і там з нею одружився, прибув у юридику монастирську 1778 року. 1775 року на юридиці монастирській мешкало 12 підданих. Парові два: Гринько Сокульський та Іван Сокульський, піші Іван Бойко, Онисько Ткач, Андрушко Станих, Михайло Янковий, другий Михайло Янковий, Іван, Севруків зять, Стах Гозний, Іван Сіврук, Микола, зять Сисака, Михайло Ткач”*⁵⁸.

Окремо перераховано і повинності цих підданих: *“1. З 23 квітня по 1 жовтня парові повинні відробити по 2 дні паніцини на тиждень. 2. З 1 жовтня по 23 квітня*

в зимовий час і парові і піші повинні відробити по 1 дню на тиждень. 3. Окрім того, піддані зобов'язані збирати ягоди черешні і в міру висушувати, хмелю чистого по велетці віддавати, квасениці, в лісі назбирані, сирі по велетці до монастиря приносити. 4. Ті ж піддані повинні бути сторожами і прислуговувати під час свят Різдва, Великодня, Зелених Свят, відпусту на св. Миколи, доглядати церкву і дзвони, поля, доглядати ліс, застерігати від пожежі та цілість монастиря оберігати. 5. Святкові дрова по дві фіри на дні вище згадані і свята своїми кіньми повинні привозити, а хто не має коней, повинен порубати дрова. 6. Сіножаті монастирські повинні чистити від хмизу. Їх жінки повинні монастирські коноплі вибирати, городи монастирські без панцини доглядати, збирати і монастиреві віддавати”⁵⁹.

Окрім підданих, були ще працівники фільварку, яким монастир оплачував з каси монастирської. “1. Лісничий пан Сроковський, доглядає лісу і сіножатей монастирського. 2. Господиня монастирська Маріянна Чакнецька з Завалова. 3. парубок до різних робіт Андрух Станко. 4. парубок до різних робіт Андрух з Чигрова. 5. погонич Михайло Севрук. 6. погонич Шимон Куницький. 7. пастух Стах Іванців з Чигрова. 8. Стефанія Сисачка з юридики монастирської. 9. хлопець до услуг ігумену і монахам в монастирі. 10. Дівка фільваркова до послуг Євдокія. 11. Пасічник”⁶⁰.

Завалівський монастир вів досить розвинену господарку. На полях засівали озимі жито і пшеницю, ярі – теж жито і пшеницю, а окрім того овес, горох, біб, ячмінь, просо, гречку, коноплі і льон. З двох останніх отримували олію та волокно, яке піддані пряли і виготовляли полотно. Годували рогату худобу – корів і волів, мали певну кількість овець та кіз, численне птаство – кури, індики, гуси та качки. Правда, з гусьми і качками була проблема, бо навколо господарського двору монастиря не було водойм. Володів монастир і садом, в якому вирощували яблука, груші, сливи та черешні.

У квітні 1775 року ігуменом став о. Теофан Душинський. В той час, окрім ігумена, в монастирі перебували отці Теодосій Долинський, Гедеон Іваницький та Йоаникій Козловський і брат Олексій Карчевський⁶¹. У 1778 році ігуменом був о. Сильвестр Грегорович⁶². З 1780 року ігуменом став о. Антоній Смеречинський, з листопада 1782 року – о. Тадей Лашкевич, з червня 1783 року – о. Авксентій Дубнецький, з липня 1786 року – о. Гераклій Білкевич, з квітня 1788 року – о. Себастьян Фризінський, з листопада 1789 року до ліквідації монастиря 1793 року ігуменом був о. Іполит Ленкевич⁶³.

Збереглася “Книга прибутків і видатків монастиря”, яка велася з 1777 року. В ній відзначені деякі події з життя монастиря. 9 травня 1777 року під час відпусту на теплого св. Миколи стався випадок – австрійські державні службовці перестрашили і розігнали в лісі людей, яких ловили і рекрутували до війська, відібрали сіно та провізію⁶⁴. 1777 року поставили нову обору⁶⁵. У 1778 році монастир вів “фабрику гарбарки”. Майстром гарбарки був Юзеф Риневич, який за контрактом отримав 100 золотих, а за місяць решту 20 золотих. У червні 1778 року його помічникові Іванові за мурування льоху заплатили 50 золотих. В наступному місяці липні льох завершили мурувати⁶⁶. У травні 1779 року монастир витинькували від підлоги на коридорі⁶⁷. У січні 1780 року мельник ремонтував бані на церкві за 10 грошів⁶⁸.

Після включення Галичини до складу Австрійської імперії у 1772 році у житті василянських монастирів Руської провінції почались рухи за створення окремої провінції. На Тороканській капітулі 1780 року до провінційної управи Галицької провінції Найсвятішого Спасителя увійшли 36 монастирів, серед яких і монастир у Завалові⁶⁹.

На початках ці зміни не дуже вплинули на монастирське життя. У 1780 році в монастирі перебувало четверо монахів⁷⁰, які продовжували дбати про монастир. 1783 року закупили 6000 гонтів і гонталів⁷¹, а у жовтні теслі побили новими гонтами церкву і відремонтували дзвіницю⁷².

Але вже відчувалася секуляризаційна політика австрійського уряду, спрямована на ліквідацію багатьох монастирів, як греко-католицьких, так і римо-католицьких. Тому монахи замовили документацію на свої землі. 1786 р. геометр Кохлевський зробив обміри поля⁷³, а інженер Раковецький – обміри лісу⁷⁴. А вже 8 вересня 1787 року з австрійської столиці Відня надійшло до Львова 48 декретів, в яких визначалося існування чи ліквідація кожного з 48 монастирів василянських Галицької провінції Найсвятішого Спасителя⁷⁵. Серед 42 монастирів, які підлягали ліквідації, був і Завалівський. Вже наступного 1788 року повторні обміри монастирських полів і лісу здійснив геометр Ріхтер, за що заплатили з монастирської каси⁷⁶. В цьому ж році був укладений новий монастирський інвентар латинською мовою⁷⁷. Укладач зазначив, що колятором монастирським є Юзеф Яблоновський. Про церкву записав, що згідно з традицією, бо документи відсутні, вона збудована коло 1658 року і ремонтвана впродовж більше як 100 років. Також особливу увагу звернув на іконостас, перерахувавши всі намісні ікони, Царські двері, апостольський і пророчий ряди. Відзначив і два менші вівтарі Пр. Богородиці і св. Онуфрія.

1793 року було ухвалене остаточне рішення про ліквідацію монастиря⁷⁸. 26 квітня 1793 року була назначена ліцитація на рухоме і нерухоме майно, яка мала відбутися 1 травня того ж року⁷⁹. Тоді два дзвони набув Бучацький монастир⁸⁰, іконостас і вівтар св. Миколи перейшли до парохіяльної церкви в Завалові, бібліотеку передали до бібліотеки Львівського університету⁸¹. Після рішення Найвищої дирекції про ліквідацію завалівського монастиря отців василян, поки належний їм маєток зі всім – підданими, орними ґрунтами, сіножатями, садами, городами, пасовиськами, лісами, правом вільного куріння горілки, меду і пива і іншими привілеями – поки рішення на купівлю вступить в силу, надано в оренду 7 травня 1793 року⁸².

Складнішим стало питання повернення монастирських коштів, позичених певним особам, зокрема “старозаконному” Майоркові Пейсаховичеві з Підгаєць. 1793 року Бурмістр Підгаєць Юрій Смеречанський та міський писар Михайло Товпаш викликали для подання свідчень Менделя Школьника vel Йосифа Тоненбаума. Він повідомив, що Майорко Пейсахович помер близько 26 років тому у Волощині. Його будинок забрали через ліцитацію отці василяни за мандаторія Ковальського і цей будинок купив Лейба Сінай та мешкає в ньому від 6 років. Іншого спадку не було, а його спадкоємці мешкають в Могилеві на Україні. Жодного маєтку Майорко не залишив, бо був бідним і тому виїхав на Волощину. Ця справа тягнулася аж до 1802 року⁸³.

Окремо на ліцитацію виставили у 1797 році продаж права вільного млива та куріння горілки за 852 золотих ринських⁸⁴. Кінцева ліцитація майна монастиря василян відбулася 9 лютого 1800 року. Продавали решту майна екс-василянського монастиря на Камінній Горі⁸⁵. Землі і ліси набула Теофіля Стржежислава, донька Юзефа Александра Яблоновського, одружена з Юзефом Сапегою, сестра Станіслава Яблоновського, дідича Завалова⁸⁶.

На жаль, не вдалося простежити долі церкви. На чернетці кадастрової карти Завалова 1846 року її вже немає, як і немає жодних монастирських будівель⁸⁷.

Отже, монастир, який проіснував майже два століття, зник. Але по ньому залишилася пам'ять серед мешканців та прекрасний іконостас в місцевій завалівській церкві. Вперше

на нього звернув увагу Іван Франко, який перебував в містечку у 1882 році. Тоді ж він опублікував статтю “Два образи в церкві Завалівській”⁸⁸: *“Я позволю собі подати читателям “Зорі” звітку про два невеличкі малюнки, котрі лучилося мені побачити цього року в гр-к церкві містечка Завалова близь Підгаєць. Образи ті намальовані на двох подовжніх, злегка випуклястих дощечках довготи около 20 см, широти около 8 см, уміщених над дияконськими воротами по однім і другім боці царських врат. На однім малюнку зображена вельми реалістично голова мужчини, мабуть св. Івана Хрестителя: кров бухає з перетятої шиї, волосся розкудочене, на лиці вираз великого болю, відданий з знаменитою прецизією. На другім малюнку зображена також відтята голова молодця, о ідеально хороших чертах лиця, з буйним понад чоло відгорненим чорним волоссям, випуклим чолом і замкнутими очима. На лиці вираз святого супокою, подібний до виразу деяких мадонн Рафаеля. Що особливо впадає в око навіть зовсім нефаховому обсерваторові, так се предивна гармонія красок на обох тих малюнках, різко відбиваюча від звичайної пестроти наших церковних образів. Все тут достосоване до виразу представлених лиць, як не мож краще. Лице старшого мужчини живіше, реалістичніше, – то й колорит всього малюнка гарячіший, хоч зовсім не яркий. Лице молодця супокійне, мов сном блаженним навіяне, – колорит картини більше притьмлений, ніжний. Особливо те друге лице хапає за серце обсерватора, настроює його якось поважно, сумовито, немов переносить в глибокі підземні катакомби, де з виразом божественної надії на ідеально хорошім лиці спочивають нетлінні моці мученика-молодця, що, не дбаючи на плач люблячої матері, на принаду молододі любові, всього відрікся і сміло пішов в боротьбу за високі ідеали. Ані сліду візантійської штивності і конвенціональності в обох малюнках! Сміло і ясно ступає артист дорогою, котру проложили італьянські ідеалістичні школи малярські в XV і XVI століттях. Коли повстали ті образи і хто був їх творцем, про се ми не могли віднайти тепер ніяких слідів. Запримітимо тільки після оповідання місцевого пароха о. Дм. Гузара, що весь іконостас завалівської церкви, а затим згадані нами образи, походять з монастиря василіанського, котрий давніше був у Завалові, а перед кількадесяти літами зістав знесений. Може, дехто з наших істориків здужає вишукати докладні звістки про той монастир, а особливо про те, куди поділися його папери і документи, з котрих, певно, можна би було дізнатися, хто і коли малював ті під кожним взглядом цікаві образи”*.

Окрім цих двох образів, нині в завалівській церкві збереглися деякі ікони з монастирського іконостасу. Зберігся лише намісний ряд, який вражає соковитою різьбою з листям і гронами винограду та листям аканту. Первісними є всі чотири намісні ікони. В першу чергу вражають центральні ікони Христа і Богородиці з Дитям. Вони подані сидячими на престолах, в коронах, що пов'язує творця цих ікон з західною латинською мистецькою традицією. Подібно ж ікони “Перенесення мощів св. Миколи” та “Преображення Господнього” теж виконані більше під впливом західної традиції. Постали вони, ймовірно, у першій половині XVIII ст. на замовлення Завалівського монастиря. Та віднайти ім'я маляра поки що не вдалося. Цьому ж маляреві належать і клейма на Царських дверях, що теж походять з монастиря, і ікони над дияконськими дверима. Також з монастиря походять і дві пределі – св. Анни під Богородицею та св. Якими під Христом. Дві інші пределі новішого походження, як і дияконські двері, що, ймовірно, належать пензлю Антона Манастирського, уродженця Завалова.

Під час Першої світової війни у 1915 році в Завалові на горі Карачуни деякий час стояла австрійська армія. З того часу збереглася світлина монастирської Камінної гори

та долини Золотої Липи в напрямку на Середнє⁸⁹. З неї видно, що вся монастирська територія вже в той час була покрита лісом.

Про давній монастир згадали у 1928 році. Тоді в містечку сталася подія, про яку заговорила вся тодішня Польська держава. Ось як описувала це “Газета поранна”: *“Юрби людей прямують до Завалова біля Бережан, де здійснилося чудо. На історичному місці чудотворного об’явлення образу з’явилася Матір Божя. Наші кореспонденти, ніяк не коментуючи цієї події, подають про неї інформацію. Церковна ж влада трактує її досить стримано, вивчає її і остаточні висновки нею будуть зроблені пізніше. У Завалові, що неподалік Бережан, приснилося місцевому 21-річному парубкові, що в одному місці у лісі є горіх незвичної величини. Наступного дня він віднайшов це місце і дуже стривожився, побачивши там незвичне велике с’яво, що несподівано об’явилося. За його словами, одночасно із с’явом з’явився ангел і Матір Божя, яка почала заспокоювати хлопця, і мовила до нього: “Не бійся. Я об’явилася тобі, щоб ти передав людям, щоб вони не грішили більше. Я даю їм сім років для покаяння і для побудови на цьому місці каплички. Земля зараз дуже неспокійна. Вона може розступитися і поглинути багатьох людей”. Щоб подивитися на це чудо, почали з’їжджатися до Завалова багато прочан. Через Бережани прямувала велика кількість кінних і піших відвідувачів. Від найбільш балакучих, що поверталися з Завалова, ми довідалися про ті чудеса, які там творяться. Так, один чоловік, в якого осліп кінь, відвів його до чудотворного місця, і той прозрів. А пані, що висловилися про чудо скептично, одразу ж на місці осліпла. Чутки про чудо ширилися все далші й далші, що спричинило наплив усе більшої кількості людей. В самому Завалові щодня відправляється богослужіння почергово римо-католицьким та греко-католицьким священиками. До хлопця, якому об’явилася Матір Божя, підійти неможливо, оскільки він цілими днями сидить замкненим у хаті, яка оточена великою кількістю віруючих, що моляться. У релігійному екстазі він твердить, щоб за повелінням Матері Божої люди перестали грішити і якнайшвидше почали споруджувати каплицю. Очевидно, каплиця така невдовзі буде споруджена, оскільки кошти тут зібрано чималі. Про чудо, що викликало великий ажіотаж серед вірних, повідомлено вище церковне керівництво і найближчим часом очікується прибуття представників з Львівської консисторії”⁹⁰.*

Щойно 22 травня 2004 року на місці колишнього монастиря стараннями завалівського пароха о. Михайла Димиди освятили новозбудовану капличку. А у 2006 році з його ж ініціативи на схилі гори влаштували Хресну дорогу⁹¹. Таким чином давнє монастирське місце наповнилося новим життям.

ДОДАТОК

Реєстр ігуменів Завалівського монастиря

- 1687 – о. Вишновецький
- 1700-1724 – о. Сильвестр Тарасевич
- 1754 – о. Теодор Долинський
- 1762-1763 – о. Пахомій Негребецький
- 1764-1765 – о. Порфирій Баранкевич
- 1766 – о. Йосафат Седлецький.
- Травень 1769 Матковський
- 1773 – о. Леон Заславський
- 1775 квітень – 1777 – о. Теофан Душинський
- 1778 – о. Сильвестр Грегорович

1780 – о. Антоній Смеречинський
1782 листопад – червень 1783 – о. Тадей Лашкевич
1783 червень – липень 1786 – о. Авксентій Дубнецький
1786 липень – квітень 1788 – о. Гераклій Білкевич
1788 квітень – листопад 1789 – о. Себастьян Фризінський
1789 листопад – травень 1793 – о. Іполит Ленкевич.

¹ Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка. Рим 1979. – С. 209.

² Галятовсий І. Небо новос... – Львів, 1695. – С. 132-134.

³ Текст поданий мовою першодруку.

⁴ ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 17-19.

⁵ Цей і наступні переклади з польської з крапленнями латинської мови автора

⁶ W okolicach Zawałowskich, zebrana przez księdza M. Harasiewicza Parocha zawałowskiego // Lwówianin czyli zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości. Wydawany przez Ludwika Zielińskiego. – Tom II. – Lwów, 1837. – S. 69-70.

⁷ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006.

⁸ Szaraniewicz I. Rzut oka na beneficyna kościoła ruskiego za czasów Rzeczypospolitej polskiej pod względem historyi, a przedewszystkiém o stosunku świeckiego duchowieństwa ruskiego w Galicyi do ziemi w tym okresie. – Lwów, 1875. – S. 53.

⁹ W okolicach Zawałowskich, zebrana przez księdza M. Harasiewicza Parocha zawałowskiego. – S. 69-70.

¹⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 23.

¹¹ Obłężenie Trembowli. (z Pamiętnika P. Schloezera) // Rozmaitości. Dodatek do gazety Lwowskiej. – Lwów, 1819. – Nr. 76.

¹² ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 17 зв.

¹³ Петрушевич А. Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годы // Литературный сборник издаваемаый Галицко-рускою Матицею. 1872 и 1873. – Львів, 1874. – С. 217-218.

¹⁴ НМ у Львові імені Андрея Шептицького, відділ рукописів, Ркк-89. – С. 90.

¹⁵ Там само. – С. 127.

¹⁶ Там само. – С. 128.

¹⁷ Там само. – С. 85.

¹⁸ Національний музей у Львові ім. А. Шептицького, відділ рукописів, Ркк-200, Арк. 3; Петрушевич А. Дополненія ко сводной Галицко-рускої літописи с 1700 по 1772 год. – Львів, 1896. – С. 8-9.

¹⁹ Там само. – С. 60.

²⁰ Ważacz S. Pamiętki Buczackie. – Lwów, 1882. – S. 124.

²¹ Коссак М. Шематизм провинції св. Спасителя Чину св. Василя Великого в Галиції. – Львів, 1867. – С.143-144.

²² ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 23.

²³ ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 17 зв.

²⁴ Патрило І. Нарис історії Василян від 1743 до 1839 р. // *Analecta ordinis S/ Dasilii Magni* – Roma, 1988. – С. 185.

²⁵ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – Спр. 1381/3. – Арк. 1-2.

²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4. – Спр. 613. – Арк. 477.

²⁷ Коссак М. Шематизм провінції св. Спасителя Чину св. Василя Великого в Галиції. – Львів, 1867. – С. 144.

²⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4. – Спр. 613. – Арк. 477.

²⁹ НМЛ відділ рукописів, Ркк-89. – С. 49.

³⁰ Там само. – С. 65.

³¹ Там само. – С. 129.

³² Коссак М. Шематизм провінції св. Спасителя Чину св. Василя Великого в Галиції. – Львів, 1867. – С. 148.

³³ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4. – Спр. 613. – Арк. 478-478 зв.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само. – Арк. 478 зв.-479.

³⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4. – Спр. 613. – Арк. 477-477 зв.

³⁷ Коссак М. Шематизм провінції св. Спасителя Чину св. Василя Великого в Галиції. – Львів, 1867. – С. 148.

³⁸ Lorens B. Monastery bazylikańskie w ziemi Halickiej zlikwidowane w trzeciej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzu z lat 1763 – 1764 // Карпати: людина, етнос, цивілізація. 2014. – Вип. 5. – С. 166-177.

³⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 186. – Оп. 1. – Спр. 446.

⁴⁰ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – Спр. 613. – Арк. 5.

⁴¹ Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка. Рим 1979. – С. 116.

⁴² ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 17-19.

⁴³ Там само.

⁴⁴ ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2226. – Арк. 9.

⁴⁵ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву у Львові 1233 – 1799. – Київ, 1972. – С. 533.

⁴⁶ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – Спр. 613. – Арк. 5-5 зв.

⁴⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 201. – Оп. 4. – Спр. 613. – Арк. 481.

⁴⁸ ЦДІАУЛ. – Ф.146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 89.

⁴⁹ Там само. – Арк. 89 зв.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – спр. 613. – Арк. 1.

⁵² ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – спр. 613.

⁵³ Там само. – Арк. 2-3.

⁵⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2223. – Арк. 101.

⁵⁵ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – Спр. 613. – Арк. 20.

⁵⁶ Там само. – Арк. 12 зв.

⁵⁷ Там само. – Арк. 21.

⁵⁸ Там само. – Арк. 22-22 зв.

⁵⁹ Там само. – Арк. 23.

⁶⁰ Там само. – Арк. 23-23 зв.

- ⁶¹ Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка. Рим 1979. – С. 174.
- ⁶² Петрушевич А. Дополненія ко сводной Галицко-русской літописи съ 1700 по 1772 годъ. Ч. II // Литературный сборник издаваемый Галицко-Русскою Матицею г. 1897. Ч. II. – Львів, 1897. – С. 70.
- ⁶³ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225.
- ⁶⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 27.
- ⁶⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 27 зв.
- ⁶⁶ Там само. – Арк. 29 зв.-30 зв.
- ⁶⁷ Там само. – Арк. 34 зв.
- ⁶⁸ Там само. – Арк. 37.
- ⁶⁹ Патрило І. Нарис історії Василян від 1743 до 1839 р. // *Analecta ordinis S. Basilii Magni*. – Romae, 1988. – P. 229.
- ⁷⁰ Михайло М. Ваврик, ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка. Рим 1979. – С. 178.
- ⁷¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 55.
- ⁷² Там само. – Арк. 55 зв.
- ⁷³ Там само. – Арк. 61 зв.
- ⁷⁴ Там само. – Арк. 63.
- ⁷⁵ Chotkowski W., ks. Redukcje monasterów bazylijańskich w Galicji. – Kraków, 1922. – S. 11.
- ⁷⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2225. – Арк. 66.
- ⁷⁷ ЛННБ ім. Василя Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 3 Василянські монастирі. – Спр. 371/6.
- ⁷⁸ Коссак М. Шематизм провінції св. Спасителя Чину св. Василя Великого в Галиції. – Львів, 1867. – С. 144.
- ⁷⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2223. – Арк. 65.
- ⁸⁰ Barącz S. Pamiątki Buczackie. – Lwów, 1882. – S. 124.
- ⁸¹ Finkel L., Starzyński S. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. – Cz. 1. – Lwów, 1894. – S. 121. На жаль, віднайти хоча би одну книгу Завалівської бібліотеки в нинішній університетській бібліотеці авторів не вдалося
- ⁸² ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2223. – Арк. 76.
- ⁸³ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2226. – Арк. 7, 9 та інші.
- ⁸⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2223. – Арк. 122.
- ⁸⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2224. – Арк. 66.
- ⁸⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 84. – Спр. 2223. – Арк. 122.
- ⁸⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 186. – Оп. 1. – Спр. 316.
- ⁸⁸ Франко І. Два образи в церкві Завалівській // *Зоря*. – Львів, 1883. – № 11. – С. 184.
- ⁸⁹ Österreichische Nationalbibliothek, Inventarnummer WK1/ALB020/05357
- ⁹⁰ *Gazeta Poranna: ilustrowany dziennik informacyjny wschodnich kresów*. – Lwów, 1 sierpnia 1928. – Nr. 8578.
- ⁹¹ Чистух В., Баргіш С. Село Завалів в історичних подіях та біографіях знаних людей. – Тернопіль: Астон, 2010. – 46-47.

Василь Слободян.

Василіянський монастир у Завалові у світлі джерел.

Виклад історії монастиря починається з легендарних свідчень XVI ст., записаних пізніше. Минуле обителі документується джерелами, починаючи з другої половини XVII ст. Основний блок автентичних документів, які послужили підставою для реконструкції монастиря, датується XVIII – XIX ст.

Vasyl Slobodian.

The Basilian Monastery in Zavaliv From the Standpoint of Sources.

The article asserts that the historic description of the monastery begins from the legendary testimonies of the XVI century, which, however, came to be written down in the later times. The cloister's past is documented by the sources originating from the second half of the XVII century. The main body of the authentic documents, which formed the basis for the monastery's reconstruction, dates back from the XVIII – XIX centuries.